

Posudek disertační práce Mgr. Jany Štefanikové *České středohoří – kulturní krajina*

100 stran textu, poznámkový aparát, prameny a bibliografie, obrazová příloha, mapa

Mgr. Jana Štefaniková svou disertací navazuje na téma diplomové práce, je však samozřejmé, že svůj záběr teritoriálně rozšiřuje a upravuje časové vymezení. Titul pak slibuje interdisciplinární pohled. Oblast Českého středohoří si nepochybně zaslouží pozornost badatelů jak přírodovědných, tak humanitních oborů a tato pozornost se promítá do bohaté literatury, věnované tomuto kraji.

Autorka geograficky vymezuje území svého zájmu hranicí nynější Chráněné krajinné oblasti České středohoří a časově zhruba dobou od poloviny 19. do poloviny 20. století. Seznam literatury a pramenů je bohatý a imponující (je dokonce tak obsáhlý, že zabírá, čtvrtinu rozsahu práce).

Vlastní text je rozdělen do tří základních celků. První z nich, *Úvod*, obsahuje podkapitoly specifikující základní vymezení práce. První je charakteristika kulturní krajiny jako *krajiny sídel*. Je to zúžené pojetí, ke kterému autorka dospívá poté, co probere několik dalších přístupů v humanitních i přírodovědných disciplínách, a má na ně plné právo. Nabízí se však otázka, zda potom název práce skutečně dobře vystihuje její zaměření.

Některé výroky jsou zkratkovité, např. *nadprůměrná koncentrace obyvatelstva na Litoměřicku v posledním tisíciletí* (s.5), nebo *totální proměna* obyvatelstva po třicetileté a druhé světové válce (s.5).

Následují *Cíle práce*: napomoci interpretovat značnou různorodost místní zástavby jak po formální, tak i materiálové stránce a postihnout vývoj badatelských aktivit spojených se zájmem o lidovou architekturu zkoumané oblasti. Součástí této podkapitoly je pasáž, kterou považuji za nejzdařilejší. Je to stručný, výstižný náčrt základního vývoje odborného zájmu o místní lidovou architekturu. Autorka sumarizuje, charakterizuje a místy porovnává přístupy několika generací převážně německy píšících autorů, ke kterým se v poslední fázi přidávají autoři čeští (s.10 - 18).

Použité metody a techniky oddíl uzavírají. Tato poslední subkapitola podává výčet nejobecnějších metod, užívaných většinou i v přírodních vědách, ale právě proto je dost nekonkrétní. Např. archiválie je nutno podrobit vnější i vnitřní kritice a teprve poté interpretovat, biografická metoda (zde nepoužitá, stejně tak jako metoda sondy) má mnoho konkrétních variant, atd. Etnologie má své kvalitativní metody terénního výzkumu, které jsou efektivnější než jen *technika dotazování*.

Druhý oddíl (zhruba 70 stran) je nazván *Venkovská zástavba Českého středohoří*. Vstupní pasáž *Klasifikace pramenů a literatury* je vlastně návratem k už naznačenému přehledu vývoje zájmu o lidovou architekturu zkoumaného regionu. Převládá ovšem skutečně klasifikace, která se snaží o jistou typologii odborných i popularizačních „žánrů“, které se nějakým způsobem dotýkají středohorské lidové architektury.

Možná by bylo dobré naznačit, že topografie byly výstupem státních centrálně řízených akcí, zatímco ostatní iniciativy vznikaly spíše spontánně a z velké většiny se na nich podíleli amatéři a vzdělání laici. Vlastivědy (Heimat(s)kunde) jsou klasickou střeoevropskou záležitostí a v českých zemích vznikají paralelně jak pro území obývaná českým, tak i německým etnikem. Vstupní odstavec této podkapitoly (s.24) by měl projít korekturou. Podstatné však je, že přínos alespoň některých vybraných publikací tohoto typu pro studium lidové architektury tu prakticky není reflektován. Je to spíš výčet, nikoli analýza. (Šlo ve 20. létech 20. století, kdy dochází k reedicím starších a vydávání nových vlastivěd skutečně o *budování etnické identity* (s.27) německého obyvatelstva zkoumaného regionu?)

Podobné je to s publikacemi vzniklými ze spolkové činnosti. Turistické spolky, které se o (kulturní) krajinu pochopitelně zajímaly nejvíc, vydávaly řadu periodik. Tematická návaznost probíraných časopisů na lidovou architekturu jako nezanedbatelný prvek kulturní krajiny je vcelku vágní, bez shrnutí a hodnocení. Charakteristiky prací českých etnologů, kteří se zabývali zdejší lidovou architekturou, jsou téměř doslovně (i když v pozměněném pořadí), převzaty z pasáží první kapitoly (s. 15 a s. 29).

Oddíl *Základní charakteristiky a situace v terénu* by měl být, aspoň si to myslím, nejdůležitější a nejlépe propracovanou částí práce. Právě tento vzbuzuje v čtenáři očekávání analýzy kulturní krajiny, symbiózu „přírodního“ terénu a stavebních objektů jako lidského díla. Rozsah (s. 34 – 42) však není velký tím spíš, že popisuje tři specifické subregiony. Je to deskripce opravdu stručná.

Následuje obsáhlá a dále členěná partie, nazvaná *Nástin lokálního a celospolečenského kontextu zájmu o venkovské lokality*. Úvodní část je věnována středohorské kulturní krajině jako inspiraci pro malířská díla. Je dobře, že sem autorka toto téma zařadila, tím spíš, že se tu etnologický pohled setkává s dalším oborem. Otázkou však je, zda lze něco tak mnohvrstevnatého na odpovídající úrovni zachytit na jediné stránce (s. 46) a zda to tedy práci spíš neškodí? (Antonín Mánes byl otcem Josefa Mánesa).

Další pozornost obrací autorka znovu k turistickým spolkům. Nyní akcentuje jejich stručné dějiny a program činnosti. Čtenář je seznámen s významnějšími osobnostmi a místy se znovu objeví odkazy na publikace. Vzhledem k bohaté pramenné základně je tato část textu, i když tu chybí shrnutí a hodnocení, zajímavá. Vzhledem k zadání a titulu práce je to však marginálie.

Výstavnictví a muzejní činnost je klasické téma dějin etnologie a přitom je interdisciplinární. Navíc se tady nabízí porovnání paralelního a přitom specifického vývoje regionálního muzejnictví v oblastech s dominantním etnikem německým a českým. Autorka se o to snaží a tuto snahu oceňuji. První vlna zakládání regionálních muzeí začíná však už s politickým uvolněním a postupující industrializací v 60. létech 19. století (1863 Čáslav, 1867 Chrudim a Kraslice – Graslitz, 1872 etnicky smíšené Třebenice – Trebnitz, atd.). Druhá vlna souvisí s oběma velkými pražskými výstavami v 90. letech. Zemskou Jubilejní připravoval až do ledna 1891 na skutečně zemském principu smíšený česko-německý výbor a teprve těsně před zahájením se vzhledem k vyostřené politické situaci rozpadl a většina německých vystavovatelů svou účast odvolala. Protože to byla výstava průmyslová a kulturní,

nepochybně vyvolala ohlas v německy mluvících oblastech českých zemí, protože konvenovala s akcelerujícím průmyslem i zaměřením řady německých muzeí.

Přípravy Národopisné výstavy československé naproti tomu nebyly v centru zájmu německého obyvatelstva, ale nedomnívám se, že se podílely na *spoluformulování(!) české národní identity* (s. 55). Ta se formovala v době národního obrození, zatímco nyní šlo o politickou emancipaci národa v rámci monarchie. Etnografické reálie se mohou stát velmi výmluvným politickým symbolem. Po vzniku ČSR je takto začínají programově užívat i německy mluvící občané nového státu a autorka si to uvědomuje, i když tento fenomén blíže nerozvádí. Do správného kontextu tady zařazuje krátkou pasáž nazvanou *Ochrana kulturního dědictví*.

Naproti tomu rozsáhlejší partie s názvem *Regionální vlastivědné aktivity a zájem o České středohoří, zejména pak o venkovské stavitelství, od poloviny 19. století do poloviny 20. století*, by se mohla podle mého názoru zakomponovat do předcházejících podkapitol, nebo kapitoly propojit s tímto textem, který je mnohem kvalitnější a nepostrádá ani dílčí hodnocení. Sdělení by bylo hutnější a zároveň by se tak zamezilo výtkám, že se autorka málo věnuje lidové architektuře a kulturní krajině a dochází k opakování už řečeného. Zřejmě by bylo vhodné, vzhledem k tomu, že práce je věnována regionům s původně německým osídlením, používat německé nebo německo-české ekvivalenty názvů obcí.

Práci uzavírá kapitola *Shrnutí obsahu práce a závěr*. Čtenář je ovšem zaskočen tím, že se tu objevují překopírované odstavce z první kapitoly (s. 7-8 a s. 91-2), jinak jde o rekapitulaci už řečeného.

Práce má zajímavé téma a je jasně vymezená geograficky i časově. Po formální stránce je otázkou, nakolik odpovídá název obsahu, a zda je struktura textu logická. Autorce se podařilo shromáždit opravdu bohatou a zajímavou pramennou základnu, kterou doplnila sadou cenných vlastních fotografií, které mimo jiné dosvědčují i důvěrnou znalost terénu.

Po stránce obsahové trochu zaráží, že si autorka nepoloží žádnou otázku, že nevysloví hypotézu, kterou by dalším postupem verifikovala a tím jasně vyjádřila originální přínos své práce.

Přes výtky, které jsem tu nastínila, se domnívám, že disertační práce Mgr. Jany Štefanikové splňuje základní kritéria na doktorskou práci kladená. Autorka by měla mít možnost práci obhájit, a proto ji k obhajobě doporučuji.

Praha 22. 7. 2015

Doc. Irena Štěpánová, CSc.
Ústav etnologie FFUK